

жетилбеген ырларымды эл окуса, баягы Сүйүнбай ушундай ыр жазып деп ... жаман аттыга калгым келбейт" [9] деген принципти карманып, "балдарың жакшы болсо экен деп тилеген сыяктуу, адабиятыбыз дагы жакшы болсо экен" деген тилек менен тунук өмүр кечирди.

Колдонулган адабияттар:

1. Даутов К. Издегеним тубаса акын, тунук поэзия. - Б., 2008
2. Карымшаков С. Көркөм сөз күчү. Адабий сын макалалар. - Ф., 1978
3. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. Эки томдук, 1- том. -Ф., 1987
4. Эркебаев А. Азыркы учур жана кыргыз поэзиясы. Адабий-сын макалалар. -Ф., 1980
5. Эдилбаев К. Сөз тагдыры. Адабий-сын макалалар. Ф., 1981
6. Тургунбаев С Замандаштын дүйнөсү. Сын макалалар. -Ф., 1978
7. Артыкбаев К. XX кылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы: Окуу китеби. -Б., 2004
8. Укаев К. Турмуш жана ыр. Ф., 1968
9. Адабияттан тукулжураган эл жок болуп кетет. Кыргыз эл акыны, ...карыя акыныбыз Сүйүнбай Эралиев менен маск. Маскти алып барган Жумабек Токтогазиев. - Кыргыз адабияты, № 19, ноябрь, 2008)

УДК:81:808.5 (575.2)(04)

Абасова А. А.

КР УИА, Ч. Айтматов атындагы, тил жана адабияты институту

Абасова А. А.

НАН КР, Институт языка и литературы им. Ч.Айтматова

Abasova A.A.

NAS KR, Ch.Aitmatov Institute of Language and Literature

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДЕ ЖАЗЫЛГАН КЭЭ БИР ИШ КАГАЗДАРЫНДАГЫ ОДОНО КАТАЛАР ГРУБЫЕ ОШИБКИ В НЕКОТОРЫХ ДЕЛОВЫХ БУМАГ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ COMMON MISTAKES IN BUSINESS LANGUAGE

Аннотация: Макалада Кыргыз Республикасында маалымат алмашуу чөйрөсүндө кездешкен иш кагаздарындагы кээ бир каталар тууралуу сөз болот. Каталардын түрлөрү катары лексикалык маанидеги тил каражаттардын туура эмес колдонулушу, мүчөлөрдү колдонууда кетирилген каталар жана стилистикалык катаар тууралуу айтылат. Андан тышкары орфографиялык каталар да көрсөтүлөт. Иш кагаздарын туура жазуу саясий-ишкердин кызматтарды алып барууда өз таасирин тийгизет.

Аннотация: В статье рассмотрены наиболее типичные ошибки, которые встречаются в языке деловых бумаг на данном этапе развития деловой коммуникации в Кыргызской Республики. Выделены такие ошибки, как введение в деловой текст лишних канцелярских выражений, использование слов в неправильном лексическом значении, использование разговорных слов, речевая избыточность, ошибки в употреблении некоторых предлогов, логические ошибки и др. Знание возможных ошибок будет способствовать более правильному языковому оформлению официально-делового текста.

Annotation: The article discusses the most common mistakes that occur in the language of business papers at this stage in the development of business communication in Kyrgyz Republic. Mistakes such as the introduction of unnecessary clerical expressions into the business text, the use of words in the wrong lexical meaning, the use of colloquial words, speech redundancy, mistakes in the use of certain prepositions logical mistakes are highlighted. Knowledge of possible mistakes will contribute to a more correct language design of the official business text.

Негизги сөздөр: расмий стиль, иш кагаздары, мамлекеттик тил, ишпиктүү кеп, грамматикалык каталар, стилистикалык каталар

Ключевые слова: официально-деловой стиль, деловые бумаги, деловая коммуникация, грамматические ошибки, логические ошибки, стилистические ошибки.

Keywords: official business style, business papers, grammatical mistakes, logical mistakes, stylistic mistakes.

Негизинен иш кагаздары түзүлүшү, мазмуну, орду, маалыматты берүү ыкмасы боюнча ж.б. багытта классификацияланат. Булардын кээ бирлерине кайрылуу менен мамлекеттик тилде жазылган мамлекттик иш кагаздарынын одоно каталарын көрсөтмөкчүбүз.

Эң алгач өздүк иш кагаздарында көп кездешкен каталар, өзгөрүүлөр тууралуу сөз болмокчу.

Бул ишибизди кароо учурунда кыргыз тилинин мамлекеттик тил катары кечирээк кызмат кыла башпаганын аңдадык. Мунун себебин арыз, түшүнүк каттан башка көптөгөн документтерди, кайрылуу каттарын карап отуруп билдик. Орус жана башка тилдерден кирген кээ бир элементтер азыр дагы биздин иш кагаздарыбызда пайдаланып жүрөт. Бирок ошондой болсо да иш кагаздарын өз алдынча туура жазууну билбеген жарандар Кыргызстанда көп эле кездешет. Муну биз айыл өкмөттүнүн иш кагаздарын пайдалануу аракеттеринен көрдүк. Мамлекеттик тил жана расмий тил тең укуктуу болгондуктан айыл өкмөткө кайрылган жарандар иш кагазынын белгилери айыл жергесинде көзөмөлгө алынбаганын жарандардын кайрылуу кагаздарынан байкадык. Аларга мисал келтирсек. Адресатка сый формада кайрылууда «жолдош» сөзү кыскартылып аты, атасынын аты аталбай берилген учурлар көп. Мындай учурда «жол» сөзү башка адамга түшүнүктүү болсо дагы адабий тилдин нормасына жооп бербейт. Ал эми адресаттын атын же атасынын атынын жазылбашы мыйзамга ылайык ката болуп эсептелет. Кыргыз тилинин мыйзам ченемдүүлүгү боюнча алгач адресанттын аты, атасынын аты кыскартылып, андан соң фамилиясы толук түрдө барыш жөндөмөсүнүн мүчөсү жалганып жазылышы керек. Ошондой эле иш кагазынын аталышын кээ бирлер «арыз» деп жазса, кээ бирлер «арыс» ката кетиришет. Бул көрүнүшү оңдоп койгон эч ким жок. Өздүк иш кагаздарынын негизги текстинде эркин ой берүүгө уруксат берилген. Ошондой болсо да, адабий тилдин нормасын, орфография эрежелерин сактоо эске салынат.

Иш кагаздарынын грамматикалык каталарынан тышкары, экстралингвистикалык каталар кездешет. Талапка ылайык иш кагазынын кандай гана түрү болбосун ал А4 форматындагы ак, таза, бырышы жок баракка толтурулушу керек. Бирок, ушул талап да так аткарылбаганын көрдүк. Кээ бир жарандардын мектеп окуучусу пайдаланган кадимки жөнөкөй дептерден айрылып алынган барагына арыз, түшүнүк кат жазып келишип, тапшырганын байкадык. Мунун себебин сураганыбызда: «биз, бул нерсеге талап коё албайбыз, жаран кандай баракка жазып келсе, ошондой кабыл алышыбыз керек, ал: «менин

арызымды жаман баракка жазып келгендигим үчүн кабыл албай койду», - деп арызданышы толук мүмкүн», - деген жообун беришти.

Кыргызстан СССР өлкөлөрүнүн ичинде орус тилине официалдуулук макамын берген өлкө. Демек, иш кагаздары мамлекеттик тилден сырткары шартка жараша орус тилинде да жазылат.

Кыргыз Республикасында иш кагаздарын жүргүзүү боюнча атайын типтүү нускама (КР Өкмөтүнүн 2013-жылдын 10-июнундагы № 340, 2015-жылдын 10-марты № 108 токтомдорунун ылайык) кабыл алынган. Анда белгиленген баардык талаптарды мекемелерде иштеген кызматкерлер, жарандар сактоого милдеттүү. Документтерди атайын бузуп, өз кызыкчылыгына колдонуу үчүн документти жок кылган, айрыган адам административдик жоопко тартылат. Ортодо башаламандык болбош үчүн ар бир мекемеде документтер менен камсыз кылуучу кызматкер дайындалат. Ал мекемедеги документтерди сактап, белгиленген жерге өткөрүп берет. Андай эрежелерге баардык эле жаран көнүп, иш кагаздарын так, туура жазууга аракет кылышат.

Интернет айдыңында “чуу” жараткан КР Жогорку Кеңешинин спикеринин КР Премьер-министирине жазган каты көптөгөн сын-пикирди жаратып, өлкөдө иш кагаздарын жүргүзүү көйгөйү бар экенин көрсөтүп койду. Катта көптөгөн каталар бар экенин интернет колдонуучусу кызыл сызыктар менен белгилеген. Башы мамлекеттик тил менен башталган кат аягы расмий тил менен бүткөн. Анын башаламан жазылганын көрүп туруп өкмөттүк аппарат кабыл алганын барактын төмөн жагындагы штамптан көрө алабыз.

Орфографиялык, синтаксистик каталары бар катка спикер кол коюп бергенби же аны өзү жазганбы ким билет. Ал эми өкмөттүк аппарат ал документти кирүүчү документтердин катарына кошуп каттоодон өткөзгөн.

КР Билим берүү жана илим министрлигинин 2018-2019-окуу жылында I жарым жылдыктын окуу сабактарын даярдоо, кышкы эс алуу мезгилинде иш-чараларды уюштуруу жана III чейректеги сабактарынын башталышы тууралуу № 1598/1, 25-декабрдагы буйругундагы котормо каталары:

1) “... республиканын мектептеринин ишин уюшкандыкта өткөрүүнү камсыздоо максатында” деген сөз орус тилинде түшүнүктүү жазылган. Бул жерде кыргыз тилинде “... республиканын мектептеринин уюштуруучулук иштерин камсыз кылуу максатында” - деп которсо түшүнүктүү болмок.

2) Иш кагазынын 2-бөлүгүндөгү (5-абзац) кайрылуу туура эмес жазылган. Анда “билим берүү бөлүмдөрүнүн башчыларына, ... билим берүү уюмдарынын мүдүрлөрүнө” - деп жазыла турган сүйлөм барыш жөндөмөсүнүн мүчөсү аркылуу эмес, “... уюмдарынын мүдүрлөрү тарабынан” - деп которулган. Расмий тилде жетекчилерге, мүдүрлөргө (директор) кайрылуу экендиги даана көрүнүп турат.

3) “... билим берүү жараянынын баардык катышуучуларына маалымат берилсин” деген сүйлөмдө “жараян” деген сөз “процесс” деген терминдин которулушу. К.К. Юдахиндин “кыргызча-орусча сөздүгүндө” андай сөздү кезиктирбейбиз. Аталган сөздүн ордуна “процесс” деген эле сөз туура келмек.

Бийлик тарабынан ката менен жазылган документке таң калып отурсак, КР транспорт жана жол министрлигинин ЖК депутаты Т.З.Зулпукаровго жазылган катына кадимки калемпир оролуп, базарда сатылып жаткан сүрөтү социалдык тармактарда жарыяланды. Катта жогорудагыдай орфографиялык каталар болбосо дагы өкмөт аппаратына, ЖК депутатына, Ноокат шаарынын мэринин жөнөтүлгөн кат базарда эмне кылып жүрөт? Каттын

түп нускасы экендигин коюлган кол, штамп, чыгуу жана кирүү номерлери көк сыя менен жазылганы даана байкалат. Дагы бир жолу эскерте кетсек, документти атайын жок кылган же бузган адам жазага тартылат. Мунун аягы депутат жардамчысына, жардамчысы министрликке шылтоо менен аяктап, эч ким жазага тартылган жок.

Иш кагаздарын колдонууда көпчүлүктүн пикири боюнча терминдик маселе пайда болот. Көбүнчө орус тилиндеги документтерди көрүп, колдонуп жүргөн адамдар кыргыз тилиндеги кээ бир сөздөрдү жана сөз айкаштарын түшүнбөй же жаза албай кыйналышат. Мисалы, документтин эң негизги реквизиттеринин бирин “документтин аталышын” көбү кыргызча түшүнө бербейт. Андан тышкары, кээ бир сөз жана сөз айкаштары, терминдик, синтаксистик бирдиктер башка тилден кабыл алынган. Ошол себептен чет тилинен кирген терминдерге –оо, -өө, -уу, -үү созулма үндүүлөрү жалганып жасалууда. (М: ратификациялоо, лицензиялоо, аккредитациялоо, регламенттөө, идентификациялоо, проектилоо ж.б. Ошону менен катар эле көпчүлүк терминдер которулуп колдонулууда (директор-деректир, контролдоо-көзөмөлдөө, обходной лист-айланма баракча, план-иш мерчеми ж.б.) же тескерисинче которулбай колдонулуп келет. (лимит, регламент, отчет, преискуронт, рецензия, акт, ставка ж.б.) 1990-2010-жыл аралыгындагы Мамлекеттик тилди өнүктүрүү боюнча Жарлыкта, концепцияда да кээ бир терминдер расмий тилде колдонулган. М: контрол, указ, граждан.

Үнү тунук, жана **шумдун кошпоосуз** тартылышы шарт. (“шумдун” деген сөз расмий тилде жазылып калган, “шандын кошпоосу жок” деп жазса түшүнүктүү болор эле.

(КР ББИМ жана мтрк “Элтр” телеканалы тарабынан 2020-жылы үчүн “Бүтүрүүчү-2020” иш-чарасын өткөрүү боюнча шарттан үзүндү.) (<https://cabar.asia/ru/russkij-i-kyrgyzskij-yazyki-ravnye-krylya-odnoj-ptitsy>)

Иш кагаздарындагы каталар:

- Котормону туура эмес колдонуу - Арызда почталык адрес көрсөтүлбөгөндүктөн..., Синонимдерди туура эмес колдонуу - акча каражатын ажыратуу билип туруп, жалган жеткирме берүүгө ж.б.

- Жөндөмө, жак категориясын туура эмес колдонуу – жүктөлүнсүн, көзөмөлдөлүнүшүнө ж.б.

- Өздүк иш кагаздарындагы ашыкча эмоциянын берилиши – областтык сотко ишенич билдире албайбыз, (без предел), соттук курам келет деп алдоо жолу менен бизди футбол ойнутуп жатышат, коррупцияга малынган мамлекеттик судьяларды... ж.б.

- Документ багытталган адресаттын туура эмес аты-жөнү же дареги – Кыргыз мамлекеттик улуттук Академиясынын тил илими институтунун директору, академик А.А.Акматалиевге, Урматтуу Президент А.А.Атамбаевге ж.б.

Жогорудагы мисалдар кыргыз тилинин грамматикасын жакшы билбеген адистерден улам келип чыгууда. “Ушундай болуш керек” – деп эле божомолдоп жаза берүү туура эмес.

“Өнүгүү-Прогресс” саясий партиясынын чогулушунун протоколунда да каталар бар. Анда да төрага эч нерсеге көңүл бурбастан кол коюп берген. Аны жазып берген катчы да тилге болгон, ишке болгон кайдыгерлигин көрсөткөн.

Чаек айылдык кеңешинин (XXIX-чакырылышынын) кезектеги X 2019-жылдын 2-августу №1, Чаек айыл аймагынын айыл өкмөтүнүн аймагында мусор салыгын киргизүү жөнүндө токтомунда “мусор” сөзү “ташганды” деп которулбай жазылган.

Бирок, “Москва бир күндө курулган эмес” деген фразага таяна келсек, мамлекеттик тил такыр эле каралбай калган жок.

- Кыргыз тили массалык чогулуштарда, басма сөз кызматтарында, иш кагаздарында кеңири колдонулуп келет;
- Мамлекеттик жетекчилердин кебинде мамлекеттик тил жакшы деңгээлде катышат;
- Оозеки кепте да, жазма кепте да орду менен, туура колдонулуп келет;
- Көптөгөн мекемелерде кээ бир документтердин үлгүлөрү мамлекеттик жана расмий тилде илинип турат;
- Окуу жайлары тарабынан, кээ бир мекемелер тарабынан мамлекеттик тилдеги иш кагаздарын жүргүзүүнүн үлгүлөрү тууралуу эмгектер жарык көрүүдө;
- Ал эми мамлекеттик тилдин колдонулушун экинчи ракурстан карап көрсөк:
- Мамлекеттик тил иш кагаздарын ката менен жазылууда;
- Мамлекеттик жетекчилеринин кебинде мамлекеттик тил орунсуз колдонулган учурлар кездешүүдө;
- Мамлекеттик мекемелердин кызматкерлери орус тилинде маалымат алышат, анткени, көпчүлүгү орус тилдүү;
- Жаш муун орус тилинде сүйлөөнү мода көрүшөт;

Колдонулган адабияттар:

1. Азыркы кыргыз тили/Стилистика. Б.:2015
2. Апырбаев Т. Кыргыз тилинин стилистикасы. (факторлор) 4-китеп. Б.: 2004.
3. Богданова Л.И. Стилистика русского языка и культура речи. Лексикология для речевых действий. (Учеб.пособие) М.: 2001, 77- б.
4. К.Артыкбаев. Мамлекеттик тилдин маселелери – Бишкек, 2014.
5. Константинова, Юрманова С.А. Деловой русский язык: Учебное пособие по русскому языку для иностранных студентов продвинутого этапа обучения / - Тула: Изд-во ТулГУ, 2010.-83
6. Кыргыз Республикасынын Юстиция министирлиги (Кыргыз Республикасынын укуктук маалыматтардын борборлоштурулган банкы
7. Ращевская Е.П. Деловой русский язык: учебное пособие / Кострома: Изд-во Костромского гос. Технол. Ун-та Кострома 2012
8. Русское слово в Кыргызстане №4/2011
9. Соловьева Н.Н. Как составить текст? Стилистические нормы. Нормы русского литературного языка / М.: 000 “Издательство Оникс”: 000 “Издательство "Мир и Образование", 2009. – 160 с.
10. Т.Алымбеков. Кыргыз парламентинин тил саясаты, мыйзам тилинин азыркы абалы, www.dem.kg
11. Токтом – маалыматтык укуктук портал.